

gosto njegove drame niso nič drugega kot scenična pretveza abstraktnih tez, matematična demonstracija filozofskih teoremov. Vendar je vsaj šest komedij (Sei personaggi, Henrico IV, Pensaci Giacomino, Così e se vi pare, Il berretto a sonagli, Come prima meglio di prima), v katerih Pirandello mračno trpljenje oseb čudovito predstavlja in realizira.

Tako originalen pisatelj, kot je Pirandello, pač ni bil ustvarjen nalašč zato, da bi občinstvu ugajal, in Pirandello si je v resnici težko osvojil italijansko občinstvo. In občinstvo mu bolj ploska, kot ga ima rado. Paralelno z njegovim ustvarjajočim delom se je Pirandellu razvijalo kritično delo, ki je poskušalo občinstvu razlagati Pirandellovo umetnost in probleme moderne umetnosti vobče. Pisatelj tega članka je poskusil dokazati, na kak način zahteva izpremenjeni svetovni in življenjski nazor nov dramatičen izraz. Stari teater je bil docela psihološki in strastnoten (pasionalen), njegovi konflikti so bili vsi sentimentalne in moralne vrste, novi teater je mogel biti torej samo tak teater, v katerem bi bila tvorna sila konfliktov *misel*. V času, ko filozofija pojmuje svet kot kreacijo misli in misel kot aktivnost v neprestanem nastajanju, je bilo treba zapustiti stari statični pojem o osebnosti. Končajmo tudi z značaji starega teatra. Novo gledališče je moralo realizirati nov pojem o osebnosti, osebnosti, ki naj se pojmuje kot fluidna in ne statična, kot proces in ne kot stvar.

Položaj teatra je danes v Italiji tale:

Starejši pisatelji (Praga, Bracco) ne pišejo več in so popolnoma pozabljeni. Niccodemi, Benelli in pisci zgodovinskih dram po vzorcu Benellijevem (n. pr. Berrini) pišejo še, a ljudem se zdi, kot bi spadali v drugo generacijo. Gledališče groteske je v bistvu končano. Rosso di San Secondo sicer še vedno mnogo producira, a njegovo delo je neenako in ne napreduje. Suvereno dominira le Pirandello. Je sicer nekaj pisateljev starega teatra, ki poskušajo obnoviti svojo umetnost s tem, da zajemajo motive pri Pirandellu.

Poleg teh faz, ki so glavne v razvoju takozvanega novega italijanskega teatra, je seveda še vse polno poskusov, ki gredo za tem, da se obnove stare oblike. Na eni strani se zdi, kakor bi se hotel začrtavati povratek h klasičnemu gledališču, in sicer na podlagi jasno začrtanih idealnih antagonizmov. In po tej poti, se zdi, hočeta hoditi precej gosposko in ne brez uspeha Alessandro De Stefani in F. V. Ratti. Drame obeh dveh so zasnovane na podlagi konflikta med nasprotnimi življenjskimi vidiki (nazori). Zdi se, da sta abstrakcija in shematizem napaka tega teatra in nevarnost zanj.

Somračni predvojni teater, čigar temeljni motiv je bil, da ni mogel živeti junaškega življenja ter je vsakdanjo realnost akceptiral kot ječo, iz katere ni izhoda, ta predvojni teater je po vojni imel nekaj uspeha s pisateljema: Ercole Luigi Morselli, ki je v dveh delikatnih delih (Orione in Glauco) vлил novega modernega življenja starim klasičnim bajkam. S pridušenim glasom je opeval ničemurnost ambicije, ničemurnost slave ter pro-

slavljal skromno srečo pri domačem ognjišču, ki ga cenimo samo tedaj, ko ga izgubimo. Drugi pa je Fausto Maria Martini, čigar teater ima za temeljni motiv melanholično domotožje po nemogoči sreči; Martiniju pa je izpremenjena dramatična atmosfera nekaj sugerirala, zakaj zadnja Martinijeva dela dejansko jasno kažejo vpliv, ki so ga imele nanj osebne Pirandellove drame.

Velikanski dotok inozemskih modernih novosti neprestano bogati občutljivost in kulturo občinstva. Med starim in novim teatrom je zazijal prepad.

Po znamenitem pojavu Pirandellovem se danes zdi, da sta v našem teatru zavladala puščoba in molk. A kdor ima oči, da vidi, in ušesa, da sliši, čuti, da se v tej praznoti in v tem miru predelavajo sile za bitke in zmage bližnje prihodnosti.

Prevedel Ivan Gruden.

PESNIK VLADIMIR SOLOVJEV.

DR. F. GRIVEC.

V pesmih je o Bogu razmišljal kralj David, v pesniškem zanosu je modroval modri Salomon, v pesniških svetopisemskih vizijah se predstavlja večna Modrost. V pesmih so modrovali najstarejši modreci, v pesniške višine se dviga Platonova modrost. Pesnik po milosti božji je bil največji ruski mislec Vladimir Sergejevič Solovjev.

Tri duševne velikane je osuplemu človeštvu v groznih bolečinah rodila ogromna Rusija: Tolstoja, Dostojevskega in Solovjeva. Najbolj evropski in vsečloveško vesoljen je Solovjev.

Ob desetletnici (1910) smrti Vladimira Solovjeva je pisal njegov učenec filozof Sergej Bulgakov, da je veličina Solovjeva podobna visokim goram, ki se tem više dvigajo pred nami, čim bolj se od njih oddaljujemo. Isto misel smemo ponoviti ob 25 letnici smrti ruskega velikana.

1. Življenje in osebnost.

Vladimir Sergejevič Solovjev (Solovjöv) je bil rojen leta 1853 v Moskvi. Njegov oče Sergej Mihajlovič, sin pravoslavnega duhovnika, je znan kot največji ruski zgodovinar. Mladi Vladimir je v gimnazijskih letih prestal težke duševne boje za svetovno naziranje. To ga je še bolj utrdilo v krščanstvu.

Kot slušatelj moskovskega vseučilišča se je sprva odločil za naravoslovje, eno leto je študiral bogoslovje, naposled se je posvetil modroslovju. Enoindvajsetletni mladenič se je že habilitiral za docenta filozofije z disertacijo »Križa zapadne filozofije« in bil istega leta (1874) imenovan za docenta filozofije v Moskvi. Sredi leta 1875 je bil na študijskem potovanju v zapadni Evropi in potem v Egiptu. Ob koncu leta 1876 se je vrnil v Moskvo. Naslednje leto je bil odslovljen iz Moskve in imenovan za člana »Učenega odbora« pri prosvetnem ministrstvu v Petrogradu. Predaval je na vseučilišču, na višjih kurzih in v zasebnih krogih. L. 1881. je javno priporočal pomiloščenje morilcev carja Aleksandra II. Zato

je bil (leta 1882) odpuščen iz službe. Ostal je brez službe.

V razpravah »Velikij spori hristianskaja politika« (1885) je dokazoval, da se Vzhod in Zapad vzajemno dopolnjujeta, da je torej potrebno cerkveno zedinjenje. Zaradi teh teženj se je po posredovanju hrvatskega zgodovinarja Račkega seznanil s škofom Strossmayerjem in ga leta 1886 obiskal v Djakovu. Nad dva meseca je bival v Zagrebu, kjer je izdal globoko mistično znanstveno knjigo »Istorija i buduščnost teokratii« (Zagreb, 1887). Iz Zagreba se je ob koncu septembra 1886 vrnil v Moskvo. Leta 1888 je v Franciji dovršil knjigo »La Russie et l'Eglise universelle«, v kateri je slovesno izpovedal zedinjenje s katoliško Cerkvijo. V začetku leta 1889 se je vrnil v Rusijo. Zaradi svojega verskega prepričanja je izgubil mnogo prijateljev in zbudil splošno orgorčenje. Vrnil se je k filozofiji in mistiki. Največje njegovo modroslovno delo je etika »Opravdanie dobra« (1897). Znatno literarno vrednost imajo »Nedeljska pisma«, »Velikonočna pisma« in študija o Puškinovi poeziji. Zadnje njegovo delo so »Tri razgovora« (1900) z dodatkom »Kratka povest o Antikristu«. Dne 31. julija 1900 je nagloma umrl pri knezu P. N. Trubeckem na posestvu Uskoje pri Moskvi. Pokopan je v Moskvi.

Kakor je bil velik v življenju, tako je bil velik tudi ob smrti. Težko si morete predstaviti mrliča, ki bi na vas napravil bolj veličasten vtis mistične sprave s smrtjo. Kakor da bi bil nadzemski kipar iz bledega belega marmorja izklesal ta čudoviti tenki profil. Nepremično so se okrog krasnega čela vlegli srebrni lasje. Dolge obrvi nad napol zaprtimi očmi so takorekoč zakrivale predsmrtno tajno ugaslega pogleda. Pokorno so se prekrizale utrujene žensko-nežne roke. Na zaprtih ustnih je bil še viden pomirljivi smehlaj. To je videl in čutil profesor Valentin Speranskij, ko je pokojnika spremljal h grobu. Vseučiliški profesor V. N. Gerje pa je ob odprtem grobu pokojnemu kolegu v slovo zaklical: »Radost in nado si povsod prinašal s seboj. Svetla videnja, v katerih si živel in se utešal, niso bila zastonj!« (Putj, Pariz 1925/6, nr. 2. str. 105—108.)

Vladimir Solovjev je bil izreden pojav, različen od navadnih smrtnikov. To je bila idealna umetniška osebnost. Očarujoči glas, nenavadni izraz globokega in krotkega pogleda, prosevajoča zavest velikega poslanstva, vzvišenost idej in npravstvena čistost, prosevajoča skozi nežne napol prozorne poteze njegovega slabotnega telesa, vse to je dihala neko oduhotvorjeno breztelesno silo. To ni bil navaden predavatelj; to je bil prerok, oznanjajoč nov nauk in novo življenje. Vzvišena osebnost, otrok božji, ki ni poznal zla in pohujšanja. Tako ga opisuje njegov slušatelj I. A. Sikorskij, pozneje profesor psihiatrije v Kijevu.¹

¹ Sikorskij, Npravstvennoe značenje ličnosti VI. Solovjeva (Kijev, 1901), str. 3—9.

Z vso osebnostjo je služil resnici, pravici in idealni lepoti. Njegove krasne oči so bile uprte v višji svet; v vsej njegovi osebnosti je bilo nekaj duhovnega in nadzemskega. Skozi prozorno slabotno telo se je skoraj neposredno javljal velik duh. Vedno je bil preprost in nedolžen kakor dete, v navadnem življenju nespreten in naiven kakor otrok, kakor tujec na zemlji, kakor ruski vedno potujoči romar, ki nima stalnega bivališča na zemlji in išče višjega Jeruzalema, ker ve, da je v »Očetovi hiši veliko prebivališč«. Kar je imel, je sproti razdajal siromakom, stradal in prezebal, da je mogel hraniti in ogrevati siromake. Poosebljena detinska dobrot, ljubezen in usmiljenost. Tako ga označuje filozof knez E. Trubeckoj.²

Osebnost, ki je ni mogoče pozabiti. Misel, odeta v slabotno telo, model slovanskega Kristusa, ki ljubi, razmišlja in trpi ... Bojevit filozof, a nedolžen kakor dete, zagoneten kakor ženska, otožen, očarljiv, neizrekljiv... Eden najoriginalnejših mož, silen buditelj idej, filozof vesoljnega obzorja, duša, katere skrivnostna lepota proseva v krasnem obrazu in očarljivih očeh. Tako francoski umetnostni zgodovinar E. M. de Vogüé.³

Cel Rus je Solovjev, in vse plemenite črte tega naroda so v njem poosebljene. Iz bolečin velikega naroda je zrastel ta prerok. In ves Evropejec je Solovjev, in nič mu ne manjka, kar daje čar cvetovom zapadne kulture. A še visoko nad Evropo se dviga njegova osebnost, v one višine, kjer biva človečnost brez vsake omejenosti v onem sijaju, v katerem blešči samo še etersko telo vstajenja... Kdor prečita le eno njegovo pesem, le en odstavek njegove filozofije in asceze, mora vzljubiti Solovjeva in vedno hrepeneti po njem. Ljubiti mora tega filozofa, pesnika in mistika z ono ljubeznijo, ki je rojena iz bolesti za Evropo, svet, človeštvo, kateremu je v njem dana moč za duhovno prerojenje. Tako F. Muckermann (Christi Reich im Osten, str. 6—7).

Vladimir Solovjev je bil torej idealna umetniška osebnost, filozof-pesnik, prerok, videc. Ne samo v njegovih pesmih, marveč v vseh njegovih spisih odseva duša velikega umetnika, ki je pel in pisal, kar je sam globoko občutil in doživljal.

Zato je razumljivo, da ga je neslovanska zapadna Evropa že uvrstila med največje velikane novejšje kulture in da se njegovi spisi prevajajo v glavne evropske jezike. Najbolj živahni so Nemci. Najmodernejšje nemške založbe (Drei-Masken-Verlag, München; E. Diederichs, Jena; M. Grünewald-Verlag, Mainz) izdajajo prevode njegovih spisov. Nemška katoliška moderna, ki išče novih potov v verskem življenju, v umetnosti in znanosti, je posebno vzljubila Solovjeva, njemu je posvetila letošnji umetniški in znanstveni

² »Ličnost V. S. Solovjeva« v »Sborniku o V. Solovjev« (Moskva, 1911) 45—74.

³ Sous l'horizon. Docteur russe (Paris, 1904), str. 15—27.

zbornik »Aehren aus der Garbe. — Christi Reich im Osten« (M. Grünewald-Verlag, 1926) in izdala nemški prevod njegovih pesmi.⁴

Čas je že, da se pesnik Solovjev predstavi Slovencem. Zato hočem nanj nekoliko opozoriti, predstaviti predvsem idejno stran pesmi, ki so v tesni zvezi z življenjem, s filozofijo in teologijo preroka Vladimira Solovjeva.⁵

2. Mistik-pesnik.

Po veličini spada Solovjev vsaj v isto vrsto kakor Dostojevskij in Tolstoj. Med temi velikani je neko notranje sorodstvo in tudi vnanja zveza.

Racionalistično-budistični sektant Lev Tolstoj je večkrat začutil domotožje po ruski mistiki. Rad je obiskoval svojo pobožno sestro, redovnico v samostanu šamardino; med potjo pa se je razgovarjal s svetimi starci v sosednjem samostanu Optina Pustinj. Ob istem ognju ruske mistike sta se vnemala Solovjev in Dostojevskij.

Solovjeva je z Dostojevskim družila slavjanofilska vera v visoko poslanstvo »svete Rusije«. Solovjev pripoveduje, da je poleti leta 1878 v družbi Dostojevskega potoval v samostan Optina Pustinj in da mu je Dostojevskij pri tej priložnosti razodel načrt grandioznega romana »Bratje Karamazovi«. Takrat je v tem samostanu slovel sveti starec⁶ Amvrozij (1860 do 1891; rojen 1812). Amvrozij je Dostojevskemu vdihnil idejo neskončne božje dobrote in vesoljne krščanske ljubezni, po kateri bo Cerkev prerodila svet.

Morebiti ni neosnovano mnenje, da je na tej poti Dostojevskij dobil tudi model za idealnega Aljoša Karamazova; Aljoša je namreč podoben detinsko nedolžnemu Vladimiru Solovjevu.

Solovjev pa je Dostojevskemu posvetil tri vznesene posmrtno govore. V njih je po svoje osvetljeval vodilne ideje Dostojevskega in jih razvil še dalje do zaključka, da se mora sveta Rusija v imenu vesoljne krščanske ljubezni spraviti z

⁴ Vladimir Solovjew, Gedichte. M. Grünewald-Verlag, Mainz, 1925. — V dodatku je prevajalec (Kobilinski-Ellis) objavil dobro študijo o Solovjevu kot liriku. — V nemškem jeziku je izšla tudi študija »Die göttliche Sophia« M. Zdziechowskega (Hochland, September 1911) o poeziji Solovjeva.

⁵ O življenju, filozofiji in teologiji Solovjeva gl. »Čas« 1917, str. 249—265 in str. 57—70. — Odlomke Solovjevske teologije gl. v moji knjigi »Cerkev«, str. 22—25; 77—79; 121—122 i. dr. — O samorasli izvirnosti Solovjeva gl. mojo rusko razpravo »Vladimir Solovjev i episkop Štrosmajer.« Pariz, 1925. (Nemške glasove gl. v »Allgemeine Rundschau« 1925, št. 32, str. 512 in »Christi Reich im Osten«, str. 34—38). — Najboljša biografija Solovjeva je: M. d'Herbigny, Vladimir Soloviev, Pariz, 1911 (izšla je v treh izdajah); hrvatski prevod je izšel v Zagrebu 1919.

⁶ Starec se v ruskih samostanih nazivlje izvoljeni voditelj v duhovnem življenju; mnogi izmed njih so bili sveti možje z velikimi življenjskimi izkušnjami in z globokim notranjim življenjem.

Zapadom in tako služiti ideji vsečloveškega vesoljnega krščanstva.

Dostojevskij še ni doumel vse širine in globine ideje vesoljne krščanske ljubezni in edinstva vseh kristjanov, a v njegovih izlivih vedre ljubezni do vsega stvarstva in vsega človeštva gori isti ogenj, ki je razplamtel v Solovjevu, da je premagal staroversko slavjanofilsko ozkosrčnost in da je neizmerno globoko, kakor morebiti še nihče pred njim, dokazoval potrebo in zmisel vesoljnega krščanskega edinstva med Vzhodom in Zapadom. Morebiti se je ta ogenj zanetil v Optini Pustinji ob svetem starcu Amvroziju.

Starec Zosima (Amvrozij) je Dostojevskemu med drugim govoril: »Rad padaj na zemljo in jo poljublaj. Zemljo poljublaj in neprestano, nenasitno ljubi, ljubi vse ljudi z vesoljno bratovsko ljubeznijo, ljubi vse stvari, išči zanosa in ekstaze te ljubezni. Omoči zemljo s solzami in ljubi te svoje solze... Hranimo podobo Kristusovo in zasijala bo, kakor dragoceni biser, vsemu svetu... Z Vzhoda bo ta zvezda zasijala...« (Iz romana »Bratje Karamazovi«.)

O starcu Amvroziju je znano, da ni poznal mržnje proti katoliškemu Zapadu; tudi drugi ruski sveti starci so bili po veliki večini v srcu sinovi ene Kristusove Cerkve, ki ne pozna ločitve. — Tudi ruski profesor Iljin predstavlja ruske starce kot zastopnike vesoljnega edinstva in vseobjemajoče krščanske ljubezni (gl. že omenjeni zbornik »Christi Reich im Osten«, str. 207 do 226).

Kot književno-zgodovinski pojav je pesnik Solovjev v sredi med zlato (Lermontov, Puškin) in srebrno (Fet, Tjutčev, Majkov, Polonskij) dobo ruske poezije. Sam izjavlja, da je vedno visoko cenil Puškina in se je od prve mladosti ob njem vnemal. V zunanji obliki in dikciji pa je bil bolj učenec lirika Feta, morebiti največjega ruskega mojstra nežno svežega liričnega verza; z njim so ga vezale tudi osebne prijateljske vezi. Dobro je poznal stare, srednjeveške in novodobne zapadne klasike. Ljubil je romantično »modro cvetlico«; njegova »tajinstvena tovarišica« je bila vsa v lazuru in v roki je držala cvetlico »onstranskih dežel«. Kot krščanski mistik svete poezije pa je samoraslo izviren.

V vzvišeni Dantejevi poeziji se zrcali filozofija in teologija njegove dobe. Podobno je pri Solovjevu. Razlika je v tem, da v poeziji Solovjeva odseva njegova samoraslo izvirna globoka teologija in filozofija. Po spajanju pesniškega in filozofskega talenta ga mnogi primerjajo Platonu, ki ga je Solovjev res z veliko ljubeznijo proučeval.

Vodilna ideja je bila ideja Bogočlovečanstva. Solovjev je bil eden izmed onih izbranih zastopnikov bajnega Vzhoda, ki so v sebi čutili neugasno žejo po Božanstvu. Mistični Vzhod — uči Solovjev — se je tako enostransko zatapljal v misli o nadčloveškem božanstvu, da je preziral dostojanstvo človeške narave in se naposled pogreznil v predstavah nečloveškega

boga. Zapad pa je tako enostransko oboževal človeka, da je po titanski borbi omagal v oboževanju brezbožnega nadčloveka, zverinskega človeka. V to nasprotje je končno posijal Bog-človek, Kristus, ki je premostil prepad med nebom in zemljo, med Bogom in človekom, med enostransko božanstvenim Vzhodom in titansko človečanskim Zapadom.

Kristus-Bogčlovek je rešil problem vesoljnega in vseidnega verskega občestva. Bogočloveško krščanstvo je vesoljno, vseidno, vsečloveško. Cerkveni razkol je torej v nasprotju z duhom in bistvom krščanstva. Obnovitev vesoljnega edinstva je nujna zahteva bogočloveškega krščanstva. Bogčlovek je obenem rešil problem idealnega človeka, nadčloveka. Tega problema nista mogla rešiti niti Sokrat niti »božanstveni« Platon. Priti je moral Bogčlovek, ki ima in daje moč vstajenja za večno življenje.

Ideja Bogočloveka sega še dalje. Učlovečena božja Beseda (Logos, Slovo) je stvariteljni božji princip. Po človeški naravi pa je Kristus idealno popolni človek, Adam v prvotni rajski lepoti človeške narave. V Kristusovem človeškem telesu je učlovečen neskončni Bog, zato je to telo najčistejši odsev in podoba Božanstva, utelešena božja Ideja, Sofija, Modrost, opevana v svetopisemskih knjigah Modrosti in v božjih hramih Svete Sofije na krščanskem Vzhodu. To idealno človečanstvo je krona in središče vidnega stvarstva, žarišče vse ustvarjene lepote in odsvit večnega Božanstva.⁷ Sofijo kot idealno človečanstvo nazivlje včasih tudi večno ženstvenost (Goethe: Das Ewig-Weibliche); z druge strani pa v zvezi s Sofijo govori o svetovni duši, o duši vseмира.

Ne bom razpravljajal, koliko so te Solovjevske misli bogoslovsko in filozofsko pravilne. Misli o Bogočlovečanstvu so brez dvoma v skladnosti s krščansko teologijo in spadajo med najgloblje, kar je kdaj zamislil človeški razum. Solovjev je to idejo bistroumno in zanosno izvajal v svoji teologiji, etiki, sociologiji in poeziji. Ideja Sofije, svetovne duše, večne ženstvenosti je nekoliko bolj megljena. V visokem poletu ga je ta ideja včasih zazibala v panteistične sanje, a to bolj po nepopolnem izražanju nego po pesniški intuiciji in mistični zamisli. Idealni Solovjev je vedno želel ostati v svetlih sferah krščanske mistike.

Po vzoru krščanske mistike in umetnosti je mistično skrivnostno Sofijo (Modrost) istovetil tudi s prečisto Bogorodico, podobno kakor se v katoliškem bogoslužju Marija nazivlje Sedež Modrosti in Roža skrivnostna (Rosa mystica). V album idealne dame T. L. Suhotine je zapisal, da mu je najljubši umetnik Murillo in najljubša slika Brezmadežne.⁸ Brezmadežni

je posvetil lepe verze, njena vizija mu je završila poslednji spis, povest o Antikristu.

To so vodilne ideje poezije Vladimira Solovjeva. Solovjev je imel v življenju in v filozofiji svoje oči vedno uprte v nadzemski svet. Tudi njegova poezija je idealna, eterična, mistična, a vendar živ izliv srca, izraz notranjega občutenja in doživljanja. Kakor Tolstoj in Dostojevskij, tako je tudi Solovjev tuintam zanemarjal zunanji izraz, formo in tehniko; a ni mogel zatajiti pesnika po milosti božji. Zapustil je samo 190 tiskanih strani pesmi. A to so biseri, bliščeči v mističnem zlatem sijaju. Solovjev je dozrl in doživel tajinstveni »sij božanstva« in ga sporočil nam slabovidnim in sleporojenim, kakor piše filozof S. Bulgakov. Pesnik Aleksander Blok pa piše,⁹ da se v poeziji Solovjeva nahajajo verzi, katere bi bilo treba ovekovečiti v zlatu, kakor so v zlatu pisali Gabrielov pozdrav: »Ave, gratiae plena.«

Pred menoj je tretja izdaja pesmi Vladimira Solovjeva.¹⁰ Sam pesnik je napisal uvod in nekoliko opazk; pisal je v aprilu leta 1900, tri mesece pred smrtjo. Vedel je, da ga nekateri smatrajo za blaznega, drugi za krivoverca. Zato je hotel v uvodu posebe dve mistični pesmi (»Das Ewig-Weibliche« in »Tri svidenja«) zavarovati proti takemu očitjanju. Tu je zapisal: »Prenašanje poltenih živalsko-človeških razmerij v nadčloveško sfero je največja, pogubna podlost... Klanjanje ženski narodi sami na sebi je največja brezumnost... Nič skupnega s to brezumnostjo in podlostjo nima resnično spoštovanje večne ženstvenosti, kot je dejansko od vekomaj sprejela moč Božanstva, dejansko obsegajoča polnost dobrote in resnice, a po njej netrohljivi sij lepote. Toda, kolikor popolnejše in bližje je razodetje prave lepote, odevajoče Božanstvo in z njegovo močjo nas vedoče k odrešenju od trpljenja in smrti, toliko tanjša je črta, deleča jo od lažnive nje podobe, — od te varljive in medle krasote, ki samo ovekoveča kraljestvo trpljenja in smrti. Žena, oblečena v solnce, je že v porodnih mukah: ona mora razodeti resnico, roditi besedo, in stari zmaj že proti njej zbira svoje poslednje moči in jo hoče potopiti v strupenih potokih blagovidne laži in resnici podobnih prevar. Vse to je prerokovano, in prerokovan je konec: ob koncu bo Večna lepota plodovita, in iz nje vzide odrešenje sveta, ko izginejo njene varljive podobe, kakor ona morska pena, ki je rodila prostonarodno Afrodito. Tej (Afroditi) ne služijo moji stih niti z eno besedo, in to je edino dostojanstvo, katero jim morem in moram priznati.«

Tako je pisal Solovjev tri mesece pred smrtjo, ko je že čutil bližino blede smrti¹¹ in ko ga je z grozo prešinjala živa vera v apokaliptično veli-

⁷ »Čtenija o Bogočlovečestvė« v zbranih spisih »Sobranie sočinienij V. S. Solovjeva« (9 zvezkov, Petrograd 1901—1907) III. zv., str. 1—168 in tretji oddelek (5. knjiga) dela »La Russie et l'Église universelle«.

⁸ Pisma V. Solovjeva, 5. zvezek (Petrograd, 1925), str. 259.

⁹ Sbornik o Solovjevě (Moskva, 1911), str. 29 in 96—105. — O A. Bloku gl. Dom in svet 1925, str. 55.

¹⁰ Stihotvorenija, Petrograd, 1900.

¹¹ To zavest je v oni dobi ponovno ustno izrazil in zapisal v pasmih in javnih spisih, v uvodu »Treh razgovorov« i. dr.

čino bližajočih se poslednjih dni sveta. A te besede so obenem izpoved, da je tudi prej živel, pisal in pesnil v nadzemski mistični luči večnosti. Okusil je tudi čar ženske ljubezni, imel je nevesto, a se ji je prostovoljno odpovedal. »Ljubim Te, kolikor sem zmožen ljubiti; toda jaz ne pripadam sebi, marveč stvari, kateri bom služil in ki nima nič skupnega z osebnim čuvstvom, z nameni in koristmi osebnega življenja. Ne morem Tebi dati sebe vsega, a ponuditi manj, smatram za nedostojno.« Tako je dvajsetletni Solovjev pisal svoji sestrični E. K. Selevini, ki je bila dve leti njegova nevesta. Bil je »vitez-meni«, kakor ga nazivlje pesnik Aleksander Blok. Ostal je nedolžno dete, kakor pričajo njegovi prijatelji.

Solovjev je eden onih redkih izvoljencev, ki z detinskim očesom neskalsene čistosti zro skrivnosti božje. Iz čudovite luči potekajo njegove sanje, in luč se razliva krog in krog; v tej luči žaré od znotraj vse stvari, kakor da je v onstranski pomladi vzcvetelo njih bistvo; oživljajo in potujejo k luči, k Prasolncu, h kateremu se morajo vračati vsi njihovi žarki, bajni svet, a vendar ne bajka, marveč svet v luči onega, ki je Pot, Resnica in Življenje. Tako F. Muckermann (Christi Reich im Osten 12).

Odprimo torej knjigo poezije Vladimira Solovjeva.

3. Pesmi.

Solovjev je svoje pesmi razvrstil po rimskih številkah. Vseh je 124, večina brez naslova. Mnoge imajo letnice rojstva, a niso strogo razvrščene po letnicah. Prva brez naslova predstavlja Muzo bogoskatskega pesnika na razpotju leta 1882, ko je osamljen pričel orjaško borbo za svoje ideje.

V deželi zimskih viher, sredi sivih meglá
zagledala si luč svetá,
o bedno dete, sredi dveh sovražnih vojskâ
tebi zavetja ni.

A niso te zbegali bojni vzkliki, / zvenk mečev
in oklepov, / zamišljena stojiš in prisluškuješ
veliki / oblubi davnih dni: / Kak nekdanj Višnji
Bog izbranemu preroku / se razodeti je obetal, /
in svojega Boga v molitvi plameneči / je prerok
v pustinji čakal.

A zastonj je prerok čakal Boga v viharju, potresu
in ognju, dokler ga ni našel v tihem dihanju
hladilne sapice.

Podobno žejo diha naslednja pesem (l. 1882) po italijanskem motivu o valu, ki odrezan od morja ne najde pokoja niti v kipečem potoku, niti v mogočni reki, in v verigah prostora vzdihuje po brezbrežnem, brezdanjem sinjem morju. To je pesnik sam, ki »s trudnim hrepenenjem iznova čaka odseva onstranskega videnja in odzvočka svete harmonije« (III., l. 1885).

V tem hrepenenju se zaveda:

O koliko je v tebi čistega lazura
in črnih, črnih oblakov!

Kak jasno nad teboj sije odsev Boga, / kak je
zli ogenj v tebi dušeč in zgoč. / In kako sta se v

duši tajinstveno sešli dve nevidno sovražni večni
sili in sence dveh svetov. A ni ugasnila vera,
da ta oblak z bliskajočimi gromi prešine božanski
glas in črni oblak se razlije v opustošeni dol,
ga s svetlo roso omije, pogasi ogenj sovražnih
sil,

in ves svoj blesk nebesni svod odkrije
in ves kras zemlje nepremično ožari.

Neugasnemu hrepenenju se je odzval božanski
glas, že je videl »tajinstveno tovarišico«. Ko je
zopet zaslišal njen gasneči glas (IX., 1884):

S krikom groze in boli,
kakor orel v železju ujet,
zatrepetal je v sužnosti duh
in mrežo raztrgal in kvišku ušel

A tudi pod skorjo stvarstva vidi Boga in odsev
njegove lepote,

in pod brezstrastno ličino snovi
povsod ogenj božanski gori.

(XXXVIII., 1874.)

Iz teme sveta sije luč, iz brezna mraka teče
ognjena struja večne ljubezni, in pesnik se
vzpenja iz temnice, da svoji ljubezni prinese
pero bajne rajske ptice (XXV).

Zato ne verjame zemski ljubezni, ne njenim
besedam, niti čuvstvom, niti očem, niti sebi ne
verjame, samo v višavi sevajočim zvezdam verjame,
in zvezde mu po rimski cesti pošiljajo
verne sanje, in v brezkončni pustinji mu rastejo /
onstranske cvetlice (XXX).

In med temi cvetovi, v večnem poletju,
z lazurnim srebrom oblita,
kako prekrasna si, in v zvezdnatem siju
ljubav kako svobodna in čista!

V božanski luči večnosti skozi skorjo vidne
narave proseva večna lepota. V tej luči žari
»kraljica zemlja« in pesnik skozi njeno
vonjavno odejo čuti plamen rodnega srca, z e m -
s k o d u š o, prešinjeno z nadzemsko lučjo

in od ognja ljubezni življenjsko trpljenje
odleti kakor mimobežeči dim.

(XXXIII., 1886.)

Kraljica zemlja! z nekdanjim ginjenjem
in z nežnostjo ljubezni se sklanjam nad
teboj...

Kraljica zemlja! tvoja krasota je nezvenljiva,
in svetli vitez nesmrten in mogočen.

(CXVII., 1898.)

V prozorni beli zimski tišini z »notranjim
očesom« zre božanstveno Sofijo:

Ti brezmadežna, kakor sneg za gorami,
ti misli polna, kakor zimska noč,
vsa si v žarkih kakor polarni sij,
temnega kaosa svetla hči!

(LXV., 1894.)

Kakor Danteja Beatrice, tako je Solovjeva
vedno spremljala »tajinstvena, neizrekljiva,
brezimna, večna tovarišica«, sij čiste duše, mi-

stična Sofija, odsev Božanstva, vizija rajske lepote. Tri odločilne mistične vizije (1862, 1875, 1876), tri srečanja z večno tovarišico, opisuje v pesmi »Tri svidenja«. Pesem je zapisana leta 1898, a sega daleč nazaj v mladost. Oblika te najdaljše pesmi (str. 181—190) je deloma zanemarjena, a vmes so nedosegljivi mistični biseri. Prvič se je prikazala devetletnemu dečku v Moskvi pri službi božji, ko so pri evharističnem izpremenjenju (povzdigovanju) zadonele besede: »Skrbi življenja odložimo.« Prikazala se mu je »vsa v lazuru in v zlategem sijju, v roki je držala cvetlico onstranskih pokrajin«. Drugič je bilo v Londonu leta 1875: »to je bil trenutek dolge sreče«. Vse je preseгла vizija v egiptski puščavi leta 1876. Ponoči je v dihu skrivnostnega vetriča zaspal. Ko se je prebudil, je po rožah dišala zemlja in obnebeje.

In v škrlatu nebeškega bleščanja
z očmi polnimi lazurnega ognja
si gledala ti, kot prvo sijanje
vsemirnega in stvariteljnega dne.

Kar je, kar je bilo, kar bo na veke — / vse
je objel en sam nepremični pogled... / Vse je
bil en sam lik ženske lepote... / Neizmerno je v
svojem razmerju obsegel... / O, svetložarna!
nisi me varala: / Vso, vso sem te videl v pu-
stinji... / Te rože mi v duši ne zvenejo, / kamor-
koli me vrže življenja val... / Prikazen se je
skrila... Solnce je vzšlo... Duša je tiho molila,
sledove rožnega nasmeha ohranila, / v njej ni
umolknil blagovestni zvon...

Še suženj nečimurnemu svetu,
pod grobo skorjo snovi,
skozi netrohljivi škrlat sem dozrl
in občutil sijanje božanstva.

Tako je pesnik pisal zgodbo onih vizij skozi
prizmo poznejših dni. Bolj preprosto je prvotni
doživljaj v egiptski puščavi narisal leta 1877 (X.):

Vsa v lazuru danes prikazala / pred menoj se
je kraljica moja, — / srce v zanosu sladkem je
zamrlo,

in v žarkih vzhajajočega dne
s tihim sijem se je duša zasvetila,
a v dalji se je kadilo pogorišče,
zli plamen ognja zemskega.

Te vizije niso samo proizvod domišljije. To je
globoko doživljanje. Solovjev sam resno izjavlja,
da je pesem »Tri svidenja« njegova avtobio-
grafija (Stihotvorenija str. 190) in da smatra one
tri vizije za najvažnejše, kar je kdaj doživel.
In zares. Leta 1876 je v egiptski puščavi tretjič
začul klic z neba in jasno uzrl »tajinstveno
tovarišico«. Naslednje leto pa je začel objavljati
»Predavanja o Bogočlovečanstvu«, v katerih je
kakor bogonavdahnjeni prerok oznanjal, da smo
po Bogočloveku Kristusu postali deležni božje
narave, da se mora torej Kristus upodobiti v
nas in v družbi; zemsko življenje je sredstvo in
prehod k večnemu, zato smo vse življenje dolžni
podrediti večnim duhovnim ciljem. V tem pre-
roškem zvanju je bil osamljen, a njegov duh ni
bil sam.

Povsod ga je spremljala skrivnostna tovarišica,
kakor angel varuh, sij čiste duše, glas vesti,
klic z neba, odsev Božanstva.

Če se zamisliš podnevi, ali prebudiš se v polnoč, —
že prihaja nekdo...

Notri v dušo gledajo svetložarne oči
v temni noči in podnevi.

Taja se led, mrki oblaki beže, / cvetovi raz-
cvetajo... / In v prozorni tišini nepremičnih
sozvočij / odsevaš ti. Izginja v duši stari greh
prvorodni... / ...kače ne vidiš podvodne. /
Samo sij in voda. In v megli prosojni / bleščē
samo oči,

in zilili so se davno, kakor rosa v oceanu,
vsi dnevi življenja.

To je odsev čiste rajske lepote, o kateri govori
Ernest Hello¹²: »Umetnost je jecljanje človeka,
pregnanega iz raja zemskega in še ne dospelega
v raj nebeški... Raj lepote je zaprt; a v tuji
deželi riše pregnanec načrt domovine...« Prerok
Solovjev je zares izgnanec, tujec na zemlji,
nemirni ruski romar, brez stalnega bivališča na
zemlji, ki hrepeneče potujoč k nevidnemu mestu
(»grad Kitež«, nebeški Jeruzalem) žrtvuje vse,
da bi dozrl onstransko rajsko zarjo in začul
zvonove nevidnega svetega mesta.

Ko je Solovjev v predčutju večnosti gledal,
kako v gozdu beli zvončki odcvetevajo, kako ves
svet vene in sam samotni stoji med grobovi, so
mu beli zvončki pozvali: »Ob svetih stezicah
duše cveto bele misli, beli zvončki, in nezvenljivo
sijejo v tišini... Naše srce cvete in vzdihuje,
pridi — in zveš, po čem.« (»Beli zvončki«, 1899.)

Telo je že utrujeno in duh v predčutju smrti že
sili preko mej časa in telesa. Iz onstranskega
sveta že prihajajo pozdravi: »Po tajni stezici,
tožni in mili, ste k duši prispeli. O, hvala vam!
Sladko mi je, z otožnim spominom približati se k
s smrtjo zastrtim tihim bregovom... Bivša
trenutja so z brezvočnimi koraki pristopila in
snela zavese z oči...« (str. 180, l. 1900).

Morebiti bo kdo odkril kako podobnost s
češkim mističnim samotarjem Otokarjem Bře-
zinom¹³. A očitno je, da je Solovjevska mistika
cvetela pod drugim nebom, rastle v ogromnejše
prostore in globlje, globlje pognala korenine.
Solovjev je samo eden. Njegovo mistično poezijo
je skrivnostno ožarila luč z onega božanstvenega
Vzhoda, katerega je zanosno ljubil in opeval.

To je nekoliko odmevov najgloblje mistične
poezije Vladimira Solovjeva; to je obenem odsev
samorasle filozofije velikega ruskega mistika.

Ko je opeval mistični odsvit večne Lepote, je
mislil tudi na prečisto Bogorodico. Njej v
slavo je prevel nekoliko slavospevov iz Petrarka
(str. 115—119; l. 1882), ona ga je vodila k novim
zvezdam, njo je zrl v nadzemskih višinah svoje
mistike. Ko pa je v preroških vizijah že gledal
razdejanje svete Rusije, ko so ga navdajale

¹² L'athéisme au XIX. siècle (Paris, 1888), str. 281.

¹³ Gl. »Mistični cvet s češkega Parnasa« (Katoliški
Obzornik, 1901, str. 45—68).

strašne slutnje apokaliptične groze, takrat je zagledal na nebu čudovito znamenje ljubezni in zapel Solovjevsko mistično, apokaliptično preroško pesem (l. 1898):

Znamenje.

Le eno, eno v vek! Naj v spečem hramu vstane v tišini grom in blesk peklâ sred mračnih tmin, naj pada vse — samo en prapor se ne zgane, samo en ščit se ne zmajè sred ruševin. — K svetišču v mraku groznih sanj smo pribežali, v dušecem ognju se je ves naš hram kadil, po tleh srebra razbiti drobci so ležali, po strganih preprogah črn se dim valil. — Samo zaveze večne Znamenje nebeško med nebom in zemljó kot nekdanj še stoji, v nebeškem siju, glej, Devico Nazareško, pod njo še sika zmaj strupeni — brez moči.

Vodilna ideja Solovjevske filozofije in teologije, ideja Bogočloveka, ki je spravil zemljo in nebo za prerojenje človeštva, je navdihnila pesem:

Emanu-El.

V temó vekóv je ona noč vtonila,
ko zemlja, trudna zlobe in nadlog,
v nebá objemu se je odpočila,
v tišini se rodil je Z-nami-Bog.

Nemožno marsikaj je v dobi naši:
v nebó več sveti kralji ne strmé,
pastirji več ne slušajo na paši,
kak angeli o Bogu govore.

A Večno, katero je ta noč odkrila,
se v sili časa nikdar ne zdrobi:
iznova v tebi se Beseda je rodila,
v jaselcah rojena davne dni.

Da! Z nami Bog, — ne v šótoru lazurnem,
ne v daljah neštevilnih tam svetóv,
ne v zlem plaménu, ne v viharju burnem,
in ne v spominu mrtvih nam vekóv.

On t u je, z d a j — med ničnostjo slučajno;
življenja burni, motni tok
Ti vladaš z vseradóstno tajno:
Zlo brez moči; mi večni; z nami Bog!

To je pesniška parafraza imena Emanu-El (Izaija 7), ki doslovno pomeni: z nami Bog. Skrivnostna pesniška vizija preroka Izaija, radostna tajna svete noči se mistično nadaljuje v poedincih in v družbi. Kristus še živi! To je program pesnikovega življenja in delovanja za prerojenje človeštva.

Ista ideja Bogočloveka, a kot vez sprave in edinstva med Vzhodom in Zapadom je izražena v pesmi »Ex Oriente lux« (1890). Z neizprosno odločnostjo postavlja Rusijo pred dilemo: Ali hoče biti prosvetljuječi Vzhod Kristusov, Luč z Vzhoda, ki je »široko se razlivajoč, vsa polna znamenj in sil«, z bogočloveško vero in ljubeznijo v mističnem bratskem objemu spojila božanstveni Vzhod in titanski človečanski Zapad, — ali pa azijski razdiralni Vzhod Kserksov, čigar robske množice so omagale pred peščico

prosvetljenih in organiziranih zapadnih junakov. Zares preroška vizija v luči vodilne Solovjevske ideje!

Vedra, jasna mistika žari iz pesmi »Oko večnosti« (1897): »Ena, ena nad belo zemljo zvezda gori, in nas po eterski stezi vleče tja k sebi... V enem nepremičnem pogledu so vsa čudesa, in vsega žitja tajinstveno morje, in nebesa. In ta pogled je tako blizu in tako jasen. Oglej se v njem, in postaneš sam — brezbrežen in prekrasen — kralj vsega.«

Podobno misel je izrazil ob koncu globoko mistične, ascetične knjige »Duhovne osnove življenja« (1882—1884), ko je vzvišeno preprosto predstavil Kristusovo podobo kot ogledalo vesti, da po tem vzoru preuredimo vse življenje in delovanje, da v vsem upodobimo Kristusa, v katerega verujemo.

To je zmisel Bogočlovečanstva.

Življenje Solovjeva ni bilo posvečeno samo teoretski filozofiji in mistični poeziji. Glas z neba, klic iz globine duše, sij »tajinstvene tovarišice« ga je zbudil k poslanstvu, da Rusijo izpodbudi in usposobi za idealno krščansko prosveto v korist vsemu človeštvu. Ko je po Petrarco odpel hvalnice Bogorodici (1882), je leta 1885 že spoznal, da je tako idealno krščanstvo možno samo v spravi s katoliškim Zapadom. V gigantski borbi se je od leta 1885 do 1886 vzpenjal kvišku k popolni jasnosti. Značilno je, da se je na višku te borbe (l. 1886) zatekel pod toplo nebo jugoslovansko. Ta gigantski duševni boj odseva v stihih o pričakovanju »odzvoka svete harmonije« (1885) in v kriku groze, ko je zatrepetal njegov duh, raztrgal mrežo in vzletel v višavo kakor orel (1884). Najznačilnejša pesniška zgodba Solovjevskega idealizma v oni dobi pa je naslednja pesem brez naslova (XXXII., 1884): »V jutranji megli z negotovimi koraki sem šel k tajinstvenim divnim bregovom. Borila se je zarja s poslednjimi zvezdami, še so frfotali sni — in od sanj zajeta duša je molila k neznanim bogovom. — V hladni beli dan po samotni poti kakor prej stopam v neznaní deželi. Razpršena je megla, in jasno vidi oko, kako težak je gorski pot, in kako daleč, daleč je še vse, kar sem sanjal. — In do polnoči z neustrašenim korakom bom vedno šel k zaželjenim bregovom, tja, kjer na gori, pod novimi zvezdami ves plameneč v zmagoslavnem ognju mene dočaka moj sveti objubljeni hram.«

Leta 1886 je bil že »pripravljen za novo pot in radostno je vdihaval gorski zrak« na višavah (XXXI.). Ko je bil l. 1887 ves utrujen zaradi prvih velikih razočaranj na novi poti, se je v objemu tajinstvene tovarišice tolažil, da smrt in čas vladata samo navidezno in da je »nepremično samo solnce ljubezni« (XXXV.). V velikih borbah l. 1888 in 1889 je skoraj popolnoma utihnila lira. Ob koncu te borbe pa je zopet udaril v strune in zaklical, da se more Rusija kot krščanska kulturna država rešiti samo po poti, katero ji je on pokazal (Ex Oriente lux 1890). Potem pa se je trajno umaknil za mistični zastor.

Poskusil sem odgrniti mistični zastor Solovjevske poezije, da bi jo osvetlili žarki njegove teologije, filozofije in zanosne borbe za svetle bogočloveške ideje. Opozoril sem na idejno stran. Za tem obzorjem se že odpira pogled v formalno pesniško stran mistika-preroka, ki ga je v bolečinah rodila sveta Rusija. Komur je dano, bo za skromnimi odlomki zaslutil očarujoči pogled pesnika s skrivnostnega Vzhoda.

Od daleč sem pokazal velikana, da ga ne bi prezrli, ko že stopa mimo nas. Prinaša Luč z Vzhoda, nado in radost. — — —

Ozrmo se tja in v tihi molitvi prižgimo lučko na grobu pesnika-preroka, da njegova svetla videnja ne bi bila zastonj!

SISTEMATIKA STILA.

(Osnutek.)

IZIDOR CANKAR.

UVOD.

Razmerje sedanjega človeka evropske kulturne sfere do umetnosti je drugačno, nego je bilo kadarkoli poprej; reči smemo, da je kult umetnosti v našem času dosegel svoj višek. Dvajseto stoletje se je začelo z nekakšno estetsko opojenostjo in tedaj niso bili redki ljudje, kakršnih dotlej v zgodovini še nikoli ni bilo, ki so mislili, da je umetnost najvišja emanacija življenja, da more ljubezen do »lepote« nadomestiti religijo in nrvnost, da se dado težke rane tega časa zdraviti z »lepotnimi« sredstvi. Naša doba je svojevrstna v ocenjevanju življenjske vrednosti umetnosti; a svojevrstna tudi z ozirom na umetnostne potrebe, ki še nikoli niso tako na široko segale, kakor segajo danes. Ne vem, ali bi vsota vsega umetniškega truda, ki se porabi sedaj pri izvrševanju brezštevilnih artefaktov, presegla po svoji intenzivnosti umetniške napore recimo srednjeveških delavnic, ki so stale stoletja ob rastočih gotskih stolnicah in kjer so se z nam neznano, samopozabljivo pobožnostjo in z ogromnimi gmotnimi žrtvami obdelale velike gore kamenja; toda tako na široko ni bil interes za umetnost še nikoli razlit, kakor je v naših dneh. Slednji mesec izide v vseh evropskih jezikih toliko literature o umetnosti in umetnostnih vprašanjih, da je prav tako težko pregledati dobre in važne publikacije, kakor se je težko ogniti slabih in brezpomembnih. Zbirke umetnin v muzejih se kupičijo v brezkončnost in so prav zaradi svoje obširnosti modernemu turistu, ki ga njegov cicerone vodi najprej v te temple lepote, bolj nadležna dolžnost kot prijetna zabava. Umetnik sam je danes pojav, ki nujno spada h kulturnemu značaju naroda, se šteje med duševno aristokracijo in je viden faktor v javnem življenju; on velja v stvareh višje vrste za avtoriteto, za legitimnega presojevalca duhovnih vrednot. Poleg velikih javnih zbirk nastaja danes na tisočeh majhnih, v butikah umetnostnih kramarjev in v zasebnih stanovanjih; saj na vsako stopinjo naletimo na zbiratelje

»starin«, na ljubitelje slik, kipov, vsakovrstne grafike, in če ni drugega, ex-librisov. Dan za dnem se napovedujejo in vršijo umetnostne avkcije, na katerih dosežajo nekateri umetnostni izdelki pravljične cene, dan na dan se odpirajo in zapirajo razstave, katerih program kot celote bi se mogel glasiti: nil alienum a me esse puto. Na klic: »Umetnost ljudstvu!« se opravlja živahno popularizatorično delo s tiskom, predavanji, reprodukcijami; umetnost prihaja v osnovno šolo, se obravnava na ljudskih vseučiliščih in obdeluje z najrazličnejših vidikov na univerzah. Umetnostni entuziazem se širi kot poplava in je v današnjem kulturnem življenju elementarna sila.

V nobeni starejših dob ni bilo razmerje kulturne družbe do umetnosti tako. V antiki je bil umetnik kot socialno bitje rokodelskega stanu, prav do poznorimskega časa, ko se je njegov ugled znatno dvignil; umetnostna literatura antična je pičla, antikvarično zbiranje se je pojavilo zelo pozno; o popularizaciji umetnosti seveda ni govoriti. Srednji vek umetnostne literature v pravem pomenu besede, literature o umetnosti zaradi umetnosti same, sploh ne pozna, in kar je ohranjenih umetnostnih sporočil iz te dobe, so zašla v slovstvo ali zaradi praktične, tehnične važnosti ali iz kakega drugega, a vedno izvenumetnostnega interesa; res da govorijo n. pr. Libri Carolini samo o umetnosti, a obravnavajo jo zgolj kot aktualno teološko vprašanje. O umetnostnem zbiranju v modernem zmislu besede ni sledi v srednjem veku, saj se stare umetnine, katerih vsebina je bila postala brezpomembna ali spotikljiva, tedaj mirnodušno uničujejo. V dobi renesanse in baroka se posamezni umetniki socialno visoko dvignejo, uživajo poveljne časti, se sprejemajo v najboljšo družbo in dobivajo odlična mesta, tako da fungirajo celo v diplomatskih poslih, toda umetniškega stanu v celoti, kar se tiče dela in življenja, se drži še mnogo rokodelskega značaja. Tedaj se pač začno umetnine živahno zbirati, a le umetnine določene vrste, medtem ko se druge prezirajo in večkrat uničujejo, in literatura obravnava tudi umetnost zaradi umetnosti, a zopet le umetnine izbranih dob in izključno biografski in topografski.

Naše razmerje do umetnosti je torej drugačno, je samo naše. In če je v modernem kultu umetnosti tudi mnogo nečistega, če se umetnine zbirajo brez vsakega globljega interesa za duševne vrednote v njih, kakor se zbirajo znamke, če je tudi umetnik mnogokrat človek, ki z vznesenimi besedami zakriva zgolj goloto svojega srca pa pomanjkljivosti svojega znanja, če je tudi umetnost nešteto krat predmet trgovske spekulacije in se pišejo umetnostne razprave, govore umetnostna predavanja in ustvarjajo umetnostna vprašanja zgolj v služnosti časovni modi, se je vendar rodilo iz istega entuziazma, iz katerega so nastali vsi ti malo všečni pojavi, tudi mnogo novih spoznanj. Ta nova spoznanja se ne tičejo zgolj umetnostno-zgodovinskih dejstev, ki so se v našem času odkrila,